

A stylized black and white graphic of a globe, showing the continents of Europe and Africa. The globe is partially obscured by the text 'STUDIA GEOHISTORICA'.

STUDIA
GEOHISTORICA

NR 05|2017 ROCZNIK HISTORYCZNO-GEOGRAFICZNY

STUDIA GEOHISTORICA. Rocznik historyczno-geograficzny

Redakcja

Bogumił Szady (redaktor naczelny), Beata Konopska,
Tomasz Panecki, Mateusz Zawadzki, Tomasz Związek (sekretarz redakcji)

Redakcja działu Atlas Fontium

Arkadiusz Borek, Marek Stoń

Redakcja językowa i korekta

Konrad Byzdra

Tłumaczenia

Hanna Grygielska-Michalak, Julia Szotysek, Paweł Kucypera, Karolina Frank, autorzy

Rada Naukowa

Zdzisław Budzyński (Rzeszów), Andrzej Janeczek (Warszawa), Tomasz Jurek (Poznań),
Keith Lilley (Belfast/Wielka Brytania), Andrew Pernal (Brandon/Kanada), Tadeusz Siwek (Ostrawa/Czechy),
Rostysław Sossa (Kijów/Ukraina), Grzegorz Strauchold (Wrocław), Robert Šimůnek (Praga/Czechy)

Recenzenci tomu 5

Katarzyna Błachowska, Hennadij Boriak, Jarosław Centek, Robert Ištók, Andrzej Janowski, Tomasz Jaszczóft,
Jolanta Korycka-Skorupa, Elżbieta Kowalczyk-Heyman, Jerzy Łojko, Henryk Olszar, Marta Piber-Zbieranowska,
Zbigniew Podgórski, Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska, Marek Sobczyński, Izabela Sołjan, Michał Targowski,
Michał Zwierzykowski

Redakcja map

Tomasz Panecki, autorzy

Adres Redakcji

Zakład Atlasu Historycznego
Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk
Rynek Starego Miasta 29/31
00-272 Warszawa

Strona internetowa

studiageohistorica.pl

Wersja drukowana (papierowa) jest wersją pierwotną rocznika *Studia Geohistorica*

Współwydawcy rocznika

Polskie Towarzystwo Historyczne, Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Rocznik wydawany pod patronatem Komisji Geografii Historycznej przy Polskim Towarzystwie Historycznym

Projekt okładki: Jacek Młodożeniec

Ilustracja na okładce: fragment *Mapy topograficznej wojskowej i statystycznej części Wielkopolski [...]*,
skala: ok. 1:75 000, 1807–1812, Archiwum Państwowe w Poznaniu (sygn. M.w.36), Biblioteka Raczyńskich
w Poznaniu (sygn. M II 797)

Skład i łamanie: Konrad Byzdra

© Copyright by PTH & KUL

ISSN 2300-2875

Nakład 130 egz.

Warszawa 2017

Spis treści • Contents

Tradycje geografii historycznej • Traditions of historical geography

Stanisław Arnold

Geografia historyczna, jej zadania i metody (Wstęp)

(uwagi wstępne: Tomasz Siewierski, opracowanie: Marcin Morawiec) 7

Jan Śniadecki

O Mappie Krajowej

(uwagi wstępne: Beata Konopska, opracowanie: Michał Bąk, Beata Konopska) 20

Artykuły • Articles and theses

Tomasz Związek, Tomasz Panecki

Osadnictwo ołęderskie w badaniach nad rekonstrukcją szesnastowiecznego zalesienia
na przykładzie okolic Nowego Tomysła

The Usage of 18th c. Dutch-type Settlement in the Context of Afforestation Reconstruction

for Early Modern Times on the Example of Nowy Tomysł Vicinities 29

Kamil Nieścioruk

Z problematyki kartograficznej wizualizacji danych historycznych
na przykładzie zachodniogalicyskich cmentarzy wojennych

Cartographic Visualisation of Historical Data

on the Example of the Western Galicia War Cemeteries 63

Zbigniew Babik

W obronie kartografii. Polemika wokół lokalizacji i identyfikacji jezior luboskich

In Defense of Cartography. A Polemic over Localization and Identification of Lubosz Lakes 79

Alexey A. Frolov

Creating Large-Scale Historical Maps in Russian Historiography (20th–21st Centuries).

Methodical Approaches

Tworzenie wielkoskalowych map historycznych w rosyjskiej historiografii XX i XXI w.

Aspekty metodyczne 94

Ewelina Siemianowska

O przewłokach raz jeszcze

Once more on the Subject of Portages 115

Henryk Rutkowski

Granica mazowiecko-litewska między Wizną a Grodnem z 1358 r.

The Mazovian-Lithuanian Border between Wizna and Grodno from 1358 140

Elżbieta Kowalczyk-Heyman

Średniowieczne i wczesnonowoczesne młyny ziemi liwskiej (Młyny na Czerwonce)
Medieval and Early Modern Times Mills of the Liw Area (Mills on the River Czerwonka) 156

Agata Mirek

Female Orders and Congregations in Poland in the 19th and 20th Centuries
Zakony żeńskie na ziemiach polskich w XIX i XX wieku 176

Piotr Eberhardt

Polskie Imperium Słowiańskie według map Stanisława Wendekera z 1939 r.
i Konfederacji Narodu z 1941 r.
The Polish Slavonic Empire according to the Maps of Stanisław Wendeker of 1939
and the Confederation of the Nation of 1941 190

Atlas Fontium

Atlas Fontium
(Marek Stoń) 201

Ewa Kobylińska

Admisje notarialne w diecezji płockiej u schyłku średniowiecza
Admissions of Notaries Public in the Diocese of Płock in the Late Middle Ages 204

Recenzje i omówienia • Reviews and discussions

O rzece i wodzie w życiu codziennym człowieka średniowiecza, red. S. Moździoch, K. Chrzan,
Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Ośrodek Badań nad Kulturą Późnego Antyku
i Wczesnego Średniowiecza, Wrocław 2015 (Spotkania Bytomskie VIII)
(Rafał Kubicki) 223

Urszula Sowina: Water, Towns and People. Polish Lands against a European Background
until the Mid-16th Century, Frankfurt am Main 2016
(Katalin Szende) 226

Archeologie a letecké laserové skenování krajiny / Archaeology and Airborne Laser Scanning
of the Landscape, ed. M. Gojda, J. John i in., Plzeň 2013
(Grzegorz Szalast) 234

Joanna Plit: Krajobrazy kulturowe Polski i ich przemiany, Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Warszawa 2016 (Prace Geograficzne, 253)
(Jan A. Wendt) 240

Edward Brooke-Hitching: The Phantom Atlas. The Greatest Myths, Lies and Blunders on Maps,
SIMON & Schuster, London i in. 2016
(Lucyna Szaniawska) 243

Słownik wsi śląskich w średniowieczu, vol. 1: Powiat lubiński, red. Dominik Nowakowski, authors: Dagmara Adamska, Agnieszka Latocha, Dominik Nowakowski, Aleksander Paroń, Marcin Siehankiewicz, Robert Sikorski, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Ośrodek Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza, Wrocław 2014 (Joachim Stephan)	249
Bożena Degórska: Transformacja krajobrazu wschodnich Kujaw w kontekście zmian użytkowania ziemi i osadnictwa (1770–1970), Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2016 (Urszula Myga-Piątek)	252
Janusz Szyszka: Formowanie i organizacja dóbr monarszych w ziemi lwowskiej od połowy XIV do początku XVI wieku, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Societas Vistulana, Kraków 2016 (Maiestas – Potestas – Communitas, 5) (Bohdan Smereka)	260
 <i>Komunikaty i sprawozdania • Communiqués and reports</i>	
Interdyscyplinarne Seminarium Naukowe „Młyny wodne w dorzeczu dolnej Wisły od początku XIX do początku XXI wieku” – Toruń, 26 maja 2017 r. (Dariusz Brykała)	275
Konferencja naukowa „Współczesne badania geograficzno-historyczne krajobrazu kulturowego” – Łódź, 22–23 czerwca 2017 r. (Łukasz Musiaka)	277
„Kartografia wojskowa krajów Młodszej Europy XVI–XX wieku”. XXX Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii – Toruń–Grudziądz, 13–15 października 2016 r. (Jerzy Ostrowski)	282
II międzynarodowa interdyscyplinarna konferencja naukowa z cyklu „Wieś Zaginiona” pt. „Wieś miniona, lecz obecna: ślady dawnych wsi i ich badania” – Chorzów, 16–17 listopada 2016 r. (Jarosław Suproniuk)	287
XX Międzynarodowa i Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna „Onomastyka – Neohumanistyka – Nauki Społeczne” – Kraków, 21–23 września 2016 r. (Michał Gochna)	295
39. Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna „Wizualizacja kartograficzna w nauce i praktyce” – Zwierzyniec, 26–28 września 2016 r. (Kamil Nieścioruk)	297
Tematyka historii kartografii na konferencji kartograficznej w Zwierzyncu w dniach 26–28 września 2016 r. (Lucyna Szaniawska)	299

Spis treści

Seminarium „Historia środowiskowa. Teoria i praktyka” – Warszawa, 23 listopada 2017 r. (Michał Słomski)	304
--	-----

Pro memoria

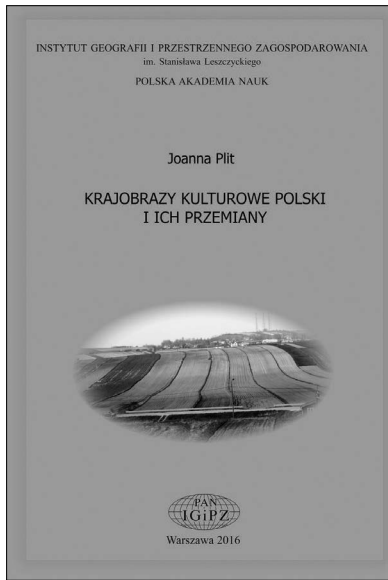
Andrzej Tomczak (1922–2017)	307
-----------------------------------	-----

* * *

Instrukcja dla autorów • Guidelines for Authors	309
---	-----

Joanna Plit: Krajobrazy kulturowe Polski i ich przemiany, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Warszawa 2016 (Prace Geograficzne, 253), ss. 302 + 71 ryc., 13 tab.

Książka Joanny Plit sytuuje się w klasycznym nurcie prac geograficznych badających i opisujących różnicowanie oraz wzajemne relacje człowieka i przyrody.

Jest to modelowe, zgodne z pierwotnym paradygmatem geografii opracowanie ukazujące wpływ człowieka na środowisko przyrodnicze. Stanowi też przykład klasycznych interdyscyplinarnych badań regionu, co we współczesnej literaturze z tej dziedziny należy do rzadkości. W swojej syntezie Autorka perfekcyjnie łączy wiedzę i wyniki badań prowadzonych przez kilkadziesiąt lat na pograniczu geografii, historii i biologii. Jak pisze we wstępie i jak można to wyczytać w pracy, ograniczyła problematykę różnicowania przestrzennego działalności człowieka do części najbardziej widocznej w otoczeniu – tworzonego przez niego krajobrazu kulturowego. Jest to praca nie tylko geograficzna i interdyscyplinarna, ale też głęboko humanistyczna, chlubnie nawiązująca do opar-

owań twórców szkoły Annales. W polskiej literaturze przedmiotu jest zdecydowanie pierwszym, najbardziej wyczerpującym i całościowym ujęciem tytułowego zagadnienia w zakresie przyjętych ram przedmiotowych, przestrzennych i czasowych. Nie obejmuje wprawdzie całej złożonej problematyki geograficznego różnicowania przejawów kultury, koncentrując się jedynie (albo aż) na krajobrazach kulturowych, jednak opisuje to, co w nich najbardziej wartościowe poznawczo – zewnętrzne cechy wizualne, dzięki którym ludzie odczuwają ich piękno lub jego brak.

Za teoretyczną podstawę prowadzonej analizy przyjęto materialny nurt badań krajobrazów kulturowych, a opis wzbogacony został o analizy symbolicznego znaczenia wybranych determinant kształtujących krajobraz, do których zaliczono wpływ władzy, systemu gospodarczego, relacji politycznych czy dominującej religii, zgodny z podejściem semantycznym. W pracy podjęto w znaczącym stopniu udaną próbę zrozumienia procesów powstania, kształtowania się i funkcjonowania krajobrazów kulturowych w różnych regionach geograficznych. Ukazany został wpływ wydarzeń historycznych i procesów gospodarczych na środowisko geograficzne oraz na kształtowanie się typowego dla poszczególnych regionów krajobrazu kulturowego. Poruszono także kwestię ciągłości i ewolucji krajobrazów zmieniających się pod wpływem czynników wewnętrznych i asymilowanych czynników zewnętrznych.

Zakres tematyczny pracy został precyzyjnie sformułowany w jej tytule. Pod kątem przestrzennym opracowanie Joanny Plit obejmuje ziemie leżące obecnie

w granicach państwa polskiego, ponieważ trudne jest wyznaczenie terytorium polskiego etnicznie. W mojej opinii podejście to wydaje się właściwe, zwłaszcza że mając na względzie zmienność granic Polski, w zasadzie każdy zasięg ziem określanych jako polskie można w jakimś stopniu podważyć. Można by było długo pisać o tej kwestii, ale każdy badacz musi sam podjąć decyzję odnośnie do zakresu prowadzonych prac. Wybór Autorki, zgodny ze stwierdzeniem Eugeniusza Romera dotyczącym obszaru rdzeniowego Polski w dorzeczu Wisły¹, jest całkowicie uprawniony, a podobne rozumienie tej kwestii można znaleźć w wielu innych opracowaniach². I tu pojawia się pierwsza wątpliwość, o której zresztą pisze sama Autorka. Przez setki lat Rzeczpospolita była przecież krajem wielu narodów i w mojej opinii obecne ziemie zachodniej Ukrainy ze Lwowem czy środkowej Litwy z Wilnem znacznie bardziej odpowiadają przedmiotowi badań i tytułowi pracy niż Pomorze Zachodnie czy Śląsk, na które przeważający wpływ miały: Rzesza (Pomorze i Śląsk), Czechy (Śląsk) oraz Dania (Pomorze Zachodnie). Zakres czasowy analizy ewolucji krajobrazów kulturowych ograniczono do ostatniego tysiąclecia: od początków organizacji państwa polskiego, poprzez przyjęcie chrztu przez jego władcę do włączenia go w obszar cywilizacji chrześcijańskiej, łacińskiej i cywilizacji Europy Zachodniej. Jest to o tyle uzasadnione merytorycznie, iż dopiero od czasu przyjęcia przez Polskę chrześcijaństwa mamy pierwsze, z czasem coraz liczniejsze źródła pisane, pozwalające na analizę procesów politycznych i gospodarczych. Z oczywistego względu tak określony zakres chronologiczny musiał podleżeć zróżnicowaniu regionalnemu. Proces

kształtowania się krajobrazu kulturowego we wschodniej Polsce, na Podlasiu czy w Karpatach, ze względu na początki i rozwój osadnictwa na tych ziemiach, jest o dwieście, trzysta lat krótszy niż na terenach Wielkopolski czy Małopolski.

Z uwagi na tematykę pracy wykorzystano w niej szereg metod analitycznych, wśród których za szczególnie przydatne należy uznać: metodę kartograficzną, porównawczą analizę historycznych źródeł pisanych oraz metody bonitacji i regionalizacji; wykorzystano także fotointerpretacje zdjęć lotniczych. Podstawę analizy stanowi metoda retrospektywna, a zebrane materiały kartograficzne i opracowanie wyników cząstkowych badań krajobrazów kulturowych pozwoliły na w pełni udaną syntezę. Szczególnej uwagi wymagało sprecyzowanie tytułowego pojęcia *krajobrazu kulturowego*, oczywiście na tyle, na ile przy stopniu skomplikowania opisywanej materii było to możliwe. Autorka definiuje go jako „postrzegalne zmysłowo, materialne odzwierciedlenie (wyraz) kultury, zarówno materialnej, jak i niematerialnej, danej społeczności (*society*) rozpatrywane (analizowane) na obszarze konkretnego terytorium i uznawane jako całość” (s. 16).

Praca składa się z pięciu części. We wstępie określono jej tematykę i zakres oraz opisano metody zastosowane w badaniach. Drugi rozdział ma charakter metodologiczny: doprecyzowano w nim używane w tekście pojęcia i przedstawiono za Urszulą Mygą-Piątek³ genetyczne typy krajobrazów kulturowych, ich trwałość i zmienność oraz analizę wybranych materialnych i niematerialnych czynników wpływających na ich kształtowanie. Kolejny rozdział zawiera szczegółową charakterystykę przemian materialnych elementów oddziałujących na krajobraz kulturowy. Analizie poddano antropogeniczne czynniki

¹ E. Romer, *Istota i życie krajobrazu polskiego*, „Czasopismo Geograficzne”, 13, 1935, s. 175–187.

² Np.: A. Piskozub, *Gniazdo Orła Białego*, Warszawa 1968; tenże, *Dziedzictwo polskiej przestrzeni. Geograficzno-historyczne podstawy struktur przestrzennych ziem polskich*, Wrocław 1987.

³ U. Myga-Piątek, *Krajobrazy kulturowe. Aspekty ewolucyjne i typologiczne*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2012.

mające wpływ na powstanie krajobrazu, jak: rolnictwo, górnictwo, osadnictwo, przemysł czy transport. W kolejnych podrozdziałach wskazano na rolę i znaczenie zmian stosunków wodnych, eksploatacji lasów, ich ochrony i ochrony gatunkowej roślin. Ukazano również wpływ użytkowania łąk i pastwisk oraz ich ewolucję, podkreślając znaczenie sposobów rolniczego wykorzystania pól uprawnych dla kształtowania krajobrazu. Krótko opisane zostały przeobrażenia w świecie zwierząt, z którego zniknęły duże ssaki – tur i konik leśny, zubażając krajobraz lasu. Dzięki restytucji udało się odtworzyć populację żubra, jednak drastycznie ograniczono liczbę i zasięg występowania niedźwiedzi oraz wilków. Interesującym *novum* w krajobrazie miejskim są zaś pojawiające się kolonie papug zielonych. W tej części pracy przedstawiono także ewolucję sieci osadniczej na ziemiach polskich oraz jej współczesne struktury. Przyjemność intelektualną sprawia lektura podrozdziału poświęconego trwałości granic w krajobrazie kulturowym, w którym zaznaczył się nie tylko zasięg poszczególnych zabiorów, ale także granice mniejszych jedno-

stek – Warmii czy Podlasia. Czwarta część stanowi o znaczeniu całego opracowania. Jest to obszerna, obejmująca ponad jedną trzecią pracy analiza i charakterystyka krajobrazów kulturowych Polski w ujęciu regionalnym: od Pomorza Środkowego, przez Żuławy Wiślane, Mazury, Kurpie, Podlasie, południowe Mazowsze i Lubelszczyznę, do Wyżyn Małopolskich. Świetnie napisana jest ostatnia, piąta część pracy, w której Autorka przedstawiła kryteria zróżnicowania regionalnego krajobrazów oraz charakterystykę krajobrazów historyczno-kulturowych Polski.

Ze względu na wartość merytoryczną, bogactwo faktograficzne, w wielu przypadkach szczegółowość opisu oraz wartość podkreślenia udaną autorską klasyfikację krajobrazów należy uznać, że oprócz grona specjalistów praca powinna zaciekawić każdego czytelnika. Czytelnika zainteresowanego pięknem kraju, regionu, w którym mieszka, który odwiedza, który stanowi część naszego zapisanego w przestrzeni dziedzictwa. Choć trudno tu nie zgodzić się z kończącymi pracę słowami Autorki: „[...] piękna krajobrazu opisać nie sposób”.

Jan A. Wendt
(Gdańsk)